شینگێڕی لە ئەدەبی کوردیدا

«شیعر بە نموونە»

لەتیف فاتیح فەرەج
(کەرکووک)

شـینگێڕی، یـان کۆسـتکاری و شـیوەن بەشـێکی گرنگـی ئەدەبـی کـوردی، بـە تایبـەت شـیعر پێـک دەهێنێـت، ئەمـە وەنەبێـت لـە چیرۆکیشـدا نەبێـت، بـۆ نموونـە لـە چیرۆکـی کوردیدا (گورگانـە شـەوێ) کـەی چیرۆکنـووس محەمەدنـووری تۆفیـق جۆرێکـە لـە شـینگێڕی بـۆ سـۆران و گۆرانـی پـووره گوڵـە، پـووره گوڵـە، یـان گوڵـە سـووتاو ژنێکـی (بێکـەس) ی دانیشـتووی گەڕەکـی بێکەسـی چەمچەمـاڵ بـوو، هـەردوو کوڕەکـەی بوونە پێشـمەرگە و هەردووکیشـیان لـە شـەڕی جیـادا شـەهید بـوون، گورگانـە شـەوێ باسـی دۆخـی پـووره گوڵـە و هەواڵـی مەرگـی کوڕەکانـی دەکات، چیرۆکێکـی ڕاسـتی هونەریـی جوانـە، دەکرێـت لـە بـواری شـینگێڕی لـە چیرۆکـی کوردیـدا قسـەی لـە سـەر بکرێـت.

من لەم نووسـینەدا تەنیا لە سـەر شـیعر دەوەسـتم، بابەتەکـەش بـە کورتـی بـاس دەکـەم، بـە ئومێـدی ئـەوەی ئەگـەر توانیـم لـە ئاییندەدا هەمـوو شـیعری شـینگێڕی کـوردی و خوێندنـەوە لـە بارەیانـەوە لـە کتێبێکـدا کۆبکەینـەوە، چونکـە ڕاسـتییەکەی ئەگـەر سـەرجەمیان کۆبکەینـەوە کتێبێکـی گـەورە دەردەچێـت، بیرمـان نەچێـت دوو چامەکـەی نالـی و (سـالم)یش دەچنـە خانـەی شـینگێڕی بـۆ نیشـتمان.

لـە دیوانە کوردییەکاندا شـیعری شـیوەن و شـینگێڕی بـە ڕادەیەکی زۆر هەیـە، من تەنیا بە چاوپێداخشـانێکی کەمـی سـێ دیوانـی شـیعری «مەولـەوی تاوەگـۆزی، قانیـع، هێمـن موکریانـی» دەقگەلـی زۆرم لـەو بارەیـەوە بەرچـاو کـەوت، بـە ڕادەیـەک ئەگـەر بڵێیـن زۆربـەی دیوانـی مەولـەوی دەچێتـە ئـەو خانەیـەوە نابێتـە درۆ، لـە دیوانـی (مەولـەوی)دا حەڤـدە شـیعر و لـە دیوانـی قانیعـی شـاعیری چەوسـاوەکاندا دوازدە شـیعر و لـە دیوانـی (هێمـن)دا پێنـج شـیعرم وەک شـیعری

شـینگێڕی دەستنیشـان کـرد، هەڵبـەت یەکێـک لـە شیعرەکانی هێمن هەڵگری هەمان نـاوی شـینگێڕییە، واتـە لـەم سـێ دیوانـەدا ٣٤ شـیعری شـینگێڕی هەیـە کـە بـاوەڕ دەکـەم زیاتریش بـن.

شینگێڕی بریتییە لـە لاواندنـەوە، یان سـۆزرێژی بۆ لـە دەسـتچوونی ئازیـزێ، یـان کارەسـات و ڕووداوێـک، بـۆ نموونـە کەوتنـی کۆمـاری مهابـاد، تاوانـی ئەنفـال، کوشتوبڕی دەرسیم، تادوایی.

(گـۆران)ی شـاعیر شـینی بێکـەس دەگێـڕێ و دەڵێـت:

ئەی فریشتەی شیعری جوان

کۆستی کەوتووی هەردووکمان

بۆ ئەم جارە بێ کەسە

کە وتمان بێکەس بەسە

دواتر دەڵێت:

پەری شیعری شۆخ و شەنگ

تۆ دڵتەنگ و من دڵتەنگ

با سکاڵا بۆ یەکتر

لەگەڵ ئاخی ساردوسڕ

دوور و درێژ هەڵڕێژین

مەیتی بێکەس ئەنێژین

ئاشنای تۆ بوو هاوڕێی من

لێی داگیر کردین مردن

شـیعرەکە ئەوەنـدە جوانـە مـرۆڤ لـە بەردەمیـدا سەراسـیمە دەبێـت:

ئەنووسم دێڕ دێڕ بەن بەن

بۆ بێکەس شیعری شیوەن

(گـۆران)ی شـاعیر یەکێکـە لـەو شـاعیرانەی جوانتریـن شـیعری شـینگێڕی هەیـە، نموونـەی بەردەنووسـێک، یـان بـۆ هیـوای کـوڕم کـە یەکێکـە لـە دەقـە جوانەکانـی نێـو دنیـای شـیعری کـوردی.

هـەژاری شـاعیر دوای مردنـی مەلا مستەفای بارزانی شـێوەنێکی کاریگـەری بـۆ دەکات و بـە شـێوەیەک پێیـدا هەڵدەڵێـت دەچێتـە خانـەی ئەفسـانەوە:

من دەزانم تۆ نامری

تۆ لە مردن بە هێزتری

هـەژار نایەوێت بڕوا بـەو مردنـە بـکات و دەڵێـت مردن لـە هەقـی تـۆ نایـەت، ئـەو شیعرەم بـە دەنگـی خـۆی لـە کاسـێتی تایبەتـی ناشـتنی (مـەلا مسـتەفای بارزانـی)دا لابـوو کـە هـەر یـەک لـە ئیدریـس بارزانـی و مەسـعوود بارزانـی، یـان شـێخ عیزەددینـی حوسـەینی، بـۆ جەماوەرەکـە قسـە دەکـەن، هەژاریـش بـە دەنگـی خـۆی ئـەو شـیعرە دەخوێنێتـەوە، بـە داخـەوە لـە ناوەنـدی هەشـتاکان کـە ویسـتم بـڕۆم لـە قەڵادزێـوە پێوەنـدی بـە پێشـمەرگەی دۆسـتی باوکمـەوە بکـەم کـە ئەودەم حسـک بـوون، لـە یەکـێ لـە خاڵەکانـی پشـکنین ئـەو کاسـێتە و یـەک دوو نامـەم لـە دەشـبوڵی ئـەو لاندرۆڤـەرەدا بیـر چـوو کـە لـە ڕانیـەوە بردمـی بـۆ قـەڵادزێ.

هەژار دەڵێت:

بارزانی پاڵەوانی کورد

هیوای پیر و جەوانی کورد

خەبەریان پێدام تۆ مردووی

بە دیمەن لە بەر چاو ون بووی

من دەزانم تۆ نامری

تۆ لە مردن بە هێز تری

«تێبینییەکـی کـورت: ئەگـەر هەڵەیـەک لـە شیعرەکەی هـەژاردا هەبێـت، هۆیەکـەی ئەوەیـە کـە نەگەڕاومەتـەوە بـۆ دیوانەکـە و لەبـەرم بـووە»

مەولـەوی چەنـدان شـیعری زۆر بـەرزی بـۆ عەنبـەر خاتوونـی هاوسـەری نووسـیوە، ئـەو دەڵێـت:

ئەی ڕۆشنی چەم تاکەی تەشریف بەر

لێڵاوی سادەی هوناوەی هون کەر

پەی چێش قیبلەکەم عەزم سەفەر کەرد

سێڵاو و دووریش ڕیشەیی هەستیم بەرد

لە شیعرێکی تردا هەر بۆ ئەو دەڵێت:

ئیمشەو هەم دیسان دەروون پڕ خەمەن

ئەساسەی ماتەم جەلامان جەمەن

نەتاو و دووری دڵ بێقەرارەن

بینایی دیدەم جە خەفەت تارەن

تا:

یاخوا مەردەنێ بۆ وەمیهمانم

ئیتر نەوینوون دووری یارانم

بەڵکم خەلاسیم نەدەس دووریم بۆ

بەو زووخ زامان نەشوون وەگڵکۆ

هەر بۆ عەنبەر خاتوون دەڵێت:

هەر ماهێ نەو بۆ حاڵم پەشێوەن

چون هیلال شێوەی ئەبرۆی تۆی پێوەن
نە شەو ڕاحەتم نەڕۆ دڵشادم
شەو زوڵف و ڕۆ ڕووت مەوزۆ ئەو یادم

ڕاستییەکەی مەولەوی کورد یەکێکە لەو شاعیرە دەگمەنانەی دنیا کە جوانترین قەسیدە و چامەی بۆ عەنبەر خاتوونی هاوسەری نووسیوە، نزار قەبانی شاعیر زۆر دواتر شینی بەلقیسی بەو جۆرە دەربڕیوە.

قانیع لە شیعری شیوەنی نیشتماندا دەڵێت:

کەس نەڵێ لافاوی ئاوە، ئاوی سووری شیوە سوور
خوێنی ئاڵی بەندی جەرگە شیوەنی بابان ئەکا

بۆ شێخ مەحموودی نەمر دەڵێت:

کەس نەڵێ ئەم بێشە چۆڵە ئەم زەعیمە مردووە
قارەمانی بێچووە شێری کوردستانە نووستووە

هەروەها دەڵێت:

پەیکەری ژینت سەراسەر شۆڕشە و کوردایەتی
تاکە سەرمەشقی ژیانی گەرچی کۆچت کردووە

(قانیع)یش بەم جۆرە شینی بێکەس دەگێڕێ:

دیسان هەوری خەم وەک جاری جاران
خەم ئەبارێنێ لە باتی باران
ناڵە و چەخماخە و برووسکەی لە دوور
هانی و ڕژانی لەسەر شارەزوور
دای لە بنچینەی زانینی کوردان
قوڕی دا بە چاو دەستەی هام فەردان
قەڵەمی لە دەست فایەق خستە خوار
لە دنیا دەرچوو بێکەسی هەژار

هێمن موکریانی شاعیر شینی گۆران دەگێڕێت و دەڵێت:

هەر لە بۆتانەوە هەتا سۆران
هەموو سۆرانی شینە بۆ گۆران
هەر لە کوێستانەوە تا گەرمێن
بە خەمان دادڕاوە تا دامێن
لە جزیرە هەتاکو بەحری ڕەش
نییە کیژێ سەری نەنابێ لە هەش
لە دیار بەکرەوە هەتا ورمێ
سەر بەقوڕ مل بە کوێنە نێر و مێ
هەر لە کەرکووکەوە هەتاکو سنە
شین و ڕۆ ڕۆ و فوغانی پیاو و ژنە

ئەو زۆر شوێنی دیکەی سەراسەری کوردستان دەڵێت:

هەر لە هەولێرەوە هەتا پاوە
نەتەوەی کورد پەشێوە تاساوە
جا چلۆن دڵ بەخەم نەبین نەگرین
جا چلۆن کۆڕی شینی بۆ نەگرین

تا دەڵێت:

هەستی پاک، مێشکی تازە، بیری نوێ
شیعری پڕ سۆز، قسەی بە تام و خوێ
دڵتەڕ و خۆش خەیاڵ و ناسک بین
بە هونەر شارەزا و وشە ڕەنگین
پێم پەری شیعر و مۆسیقا تۆران
بۆیە بردیانەوە سەرێ «گۆران»
یا خودای جوانی تووڕە بوو لێمان
ئەو چرایەی ڕەوا نەدی پێمان

لە شیعری ڕۆژگاری ڕەشدا دەڵێت:

لە سەقز و لە بۆکان- شین و شەپۆڕە و گریان
تێکۆشەر لە دار دران- قارەمان لە ناو بران
لە چوار چرای مهاباد — لە کانگای بیری ئازاد
دەستی ڕەشی ئیستیبداد — چەقاندی داری بێداد
لە کاتی نیوە شەوا — لە جەنگەی شیرین خەوا
کرا کاری ناڕەوا — لە دار درا پێشەوا

موفتی پێنجوێنی بۆ زەوی لەرزەکەی پێنجوێن بەم جۆرە شیوەن دەکات:

نەک هەر من تەنیا پڕ داخ و دەردم
نەک من هەر تەنیا هەناسە سەردم
عیراق بە جارێ بە شار و دێوە
ماتەم باری تۆن بە نێر و مێوە
منیش بە قەدەر گشت ئەنحای عیراق
وا لەسەر شانم ماتەم و مەراق
پێنجوێن بە بێ تۆ نزیکە مەرگم
لوبنان شکێن بووی داخت بە جەرگم

هەڵبەت ئەمە پوختە و سەرەتایەکە بۆ قسە کردن لە سەر شینگێڕی لە ئەدەبی کوردیدا، ئەمەش بۆ ئەوەیە بەشە جیاجیاکانی وەک پێداهەڵدان، شینگێڕی، بڕوا و خوداناسی، جوانبینی و ژن، نیشتمانخوازی و خەبات لە ئەدەبی کوردیدا، بە تایبەت لە دیوانی شیعری شاعیرانی کورددا بایەخیان پێ بدرێت و جیا بکرێنەوە.